

АРХІТЕКТУРНО-АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЗЕМЕЛЬ ПРЕОБРАЖЕНСКОЇ ЦЕРКВИ У ЛЬВОВІ

РОМАН МОГИТИЧ

Наприкінці 1991 р., у зв'язку з наміром пристосування підземель для потреб церкви, архітектурна служба греко-католицької Митрополії поставила вимогу їх наукового обстеження. Архітектурні та археологічні дослідження провели у лютому-червні 1992 р. архітектори-реставратори З.Горбач і Р.Могитич. До консультацій залучались фахівці з Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України В.Гупало, Ю.Лукомський, І.Свєшніков, Р.Сулик.

Обстежені у підземеллі конструкції виникли внаслідок чотирьох основних етапів їх спорудження: стінки першого етапу побудови кам'яниць, частково розіbrane під час реконструкцій; стінки періоду остаточного формування кам'яниць, що були розіbrane при побудові у 1703-1731 рр. костелу св.Трійці; фундаментні стіни та склепіння костелу поч. XVIII ст.; підсилюючі конструкції, додані при спорудженні Преображенської церкви наприкінці XIX ст.

Частково зберігся культурний шар, який відклався у півницях кам'яниць з часу їхньої перебудови у другій половині XVI ст. до початку спорудження храму, коли рівень долівки підземель було знівелювано.

У товщі фундаментних стін храму включено нижні частини межових мурів середньовічних парцель. Паралельне вивчення джерел з ЦДІА у Львові дозволило встановити, що костьол св. Трійці зайняв усю площу парцелі кам'яниці Малехівської або ж Пенчковської, на якій стояв окремо оподаткований будинок Й.Вреві чи Гольдшлягеровський дім; приблизно половину парцелі Мархв'яжої чи Стіборовської; шматок вулиці з боку міського муру. Зате фасадна стіна церкви уступає приблизно на 4 метри з первісної лінії фронту середньовічної забудови.

Стіна з боку міського муру мала злам, подібно як в існуючому будинку на протилежному боці вул. Krakівської, задля розширення простору напроти Krakівської брами. Парцеля Стіборовська простягалась на усю глибину кварталу, виходячи тильним будинком напроти Низького замку. Її південну межову стіну простежено у підземній галереї, що сполучає церкву з будинком на вул. Корняктів. Ширина парцелі у цьому місці становить 12,2 м. У напрямку до вул. Krakівської вона дещо звужувалась.

Завдяки описам обидвох кам'яниць, складеним при їх переділах у 1652 (Малехівська) та 1654 (Стіборовська) роках, вдалось відтворити їхню планувальну структуру. Кам'яниця Малехівська (попередні назви: Багачевська, Дунайовська, Пенчковська) від вулиці мала три поверхи, з боку подвір'я — два. Наріжну частину переднього тракту займали просторі сіни, у яких на час опису вже було вигороджено крамничку, зліва були два склепи. В глибині сіней знаходилась кухня, попід поперечну стінку якої влаштовано вхід до півниці. Напроти кухні — сходи на поверхні.

Праву частину тильного тракту займала простора ізба-світлиця висотою на два поверхи з трьома вікнами, зверненими в подвір'я. З галереї у цій ізбі можна було пройти до кімнати на другому поверсі, яка знаходилася над проходом в подвір'я та склепом, що завдяки значній, як для Львова, ширині тильної частини будинку, помістився між проходом та граничним муром. Всього у кам'яниці налічувалось 22 приміщення. Крім них кілька комор, освітлених вікнами, були на горищі, а в півниці — ще сім приміщень, до яких провадили три входи: з вулиці, з сіней та з подвір'я. На останньому, відгородженному високим муром з брамою від вулички під міським муром, стояла мурівана офіцина, бровар, стайні. Окремою власністю був двоповерховий, опоясаний галереями дерев'яний будинок Йогана Гольдшлягера.

Сусідня Стіборовська кам'яниця була триповерховою і мала звичну для Львова планувальну трьохтактову схему. Значно розвинутішим було подвір'я, що складалось з двох частин. На ближчому подвір'ї, замкненому одноповерховою офіциною з проїздом через неї, при південній стінці стояв бровар розміром 12,5 x 6,5 м, напроти під муром містились комірчина і стаєнка. На задньому подвір'ї, що виходило в'їздовою брамою на вулицю напроти замку, головною спорудою була триповерхова, архітектурно опоряджена ізба-солодовня, прикрашена картинами — скоріше за все — пристінний пивний шинок, а над ним — виробничі та житлові приміщення. Напроти вікон ізби була студня з гарною альтанкою над нею. Близче до дворової офіцини стояли солодовня та возівня.

Культурний шар досліджено у середній частині Малехівської кам'яниці на площі 25 м², а також у пивницях під кухнею, сіньми, темним склепом та сходами. У північній частині розкопу вивчено кам'яну стіну, яка відносилась до першого періоду побудови мурів кам'яниці, що засвідчено матеріалом з фундаментного рову, датованим кінцем XIV-початком XV століття. Стіна не доходила до південного межового муру, а, утворивши невеликий виступ-контрфорс, звертала під прямим кутом до вулиці. Габарити цього первісного будинку становили 8,9 х 11 м. Ймовірно, первісна кам'яниця як в пивницях, так і в приземній частині мала єдиний непереділений простір, перекритий хрестоподібним готичним склепінням, на що вказують знайдені у повторному використанні блоки кам'яних нервюр. Після перебудови кам'яниці досліджувана стіна не мала конструктивного навантаження і під час чергового ремонту у 1684 р. її розібрано майже до рівня долівки, а з отриманого матеріалу збудовано контрфорс у південно-західному наріжнику кам'яниці. Серед кладки, яка датує стіну, знайдено уламки гончарного посуду другої половини XIII ст., що можуть вказувати на початок освоєння цієї ділянки.

Під час грунтовної перебудови кам'яниці у другій половині XVI ст. пивниці, очевидно, були поглиблени, хоч новоспоруджені стіни мають плитше закладення, ніж первісні, бо врізані лише на 15 см нижче долівки. Невисокі (25 см) фундаменти — з ламаного каменю; стіни цегляні, укладені у хрещатій системі перев'язки, що в плані утворює «скрині», які заповнено відходами мурування.

Характер відкладень у первісній частині пивниць вказує, що нею було неможливо користуватись через постійне замокання. У південній частині пивниць було сухо. Під темним склепом відклалась значна верста культурного шару товщиною 0,6-0,8 м. П'ять разів долівка мастилась глиною, двічі її перепалювали зверху. Серед знахідок — цілий кухоль злегка конічної форми з жовтою поливою, роздавлений тонкостінний горщик із зеленою та світло-коричневою поливою.

У приміщенні під сходами, найближче до «пивничної шиї», у долівку вкопано дві бочки діаметром, відповідно, 56 та 101 см, де зберігались, очевидно, харчові запаси.

Потужна верста культурного шару відклалась у часі, коли кам'яницю користувалися оо.Тринітарії, що придбали її у 1686 р. і відразу переобладнали на тимчасову святиню. Переважають звалища кахлів з розібраних печей, значно більша кількість битого посуду, причому більш прецезійного, ніж той, яким користувались попередні мешканці. Верста датується мідним шелягом, так званою «боратинкою», що карбувалась за Яна-Казимира у 1659-1666 рр.

При підготовці котлована для побудови костелу глибші пивниці засипані землею з подвір'я та непридатним матеріалом з розбірки кам'яниць. Увесь придатний матеріал використано в будову. З цегли-пальцівки зведені склепіння під бічними навами. Кам'яні блоки обрамлені, архітектурні деталі вжито при муруванні фундаментів. Будівничий костелу не дав собі ради з точною розбивкою фундаментних стін. Фундаменти головної нави розбігаються вслід за напрямками колишніх межових мурів. При розбивці плану наземної частини виявилось, що фундаменти південної частини трансепту «втекли» з-під стін. Довелось підводити під них додаткові масивні пілони, пересклепити частину простору під головною навою.

На підставі проведених обстежень можна сформулювати такі висновки щодо середньовічної забудови на місці Преображенської церкви.

Освоєння території розпочалось близько другої половини XIII ст. Первісна мурівана забудова з'явилася на рубежі XIV-XV ст. Вона займала не повний фронт парцелі, а ту її частину, де за традицією розташувались входові сіни. Будинки були розвинуті вглиб приблизно на довжину пізнішого переднього тракта.

Остаточна структура плану закладена, у даному випадку, у другій половині XVI ст. З того часу, на що вказують описи і згадки XVI-XVII ст., кам'яниці розвивалися по вертикалі, досягаючи трьох, а часом і більше поверхів. Будівлі, споруджені на місці середньовічних кам'яниць аж до кінця XIX ст., містять у своїх конструкціях не лише повторно використані будівельні матеріали, а й досить значні фрагменти середньовічних стін та фундаментних конструкцій. Перспективи їх вивчення під цим оглядом — багатообіцяючі.

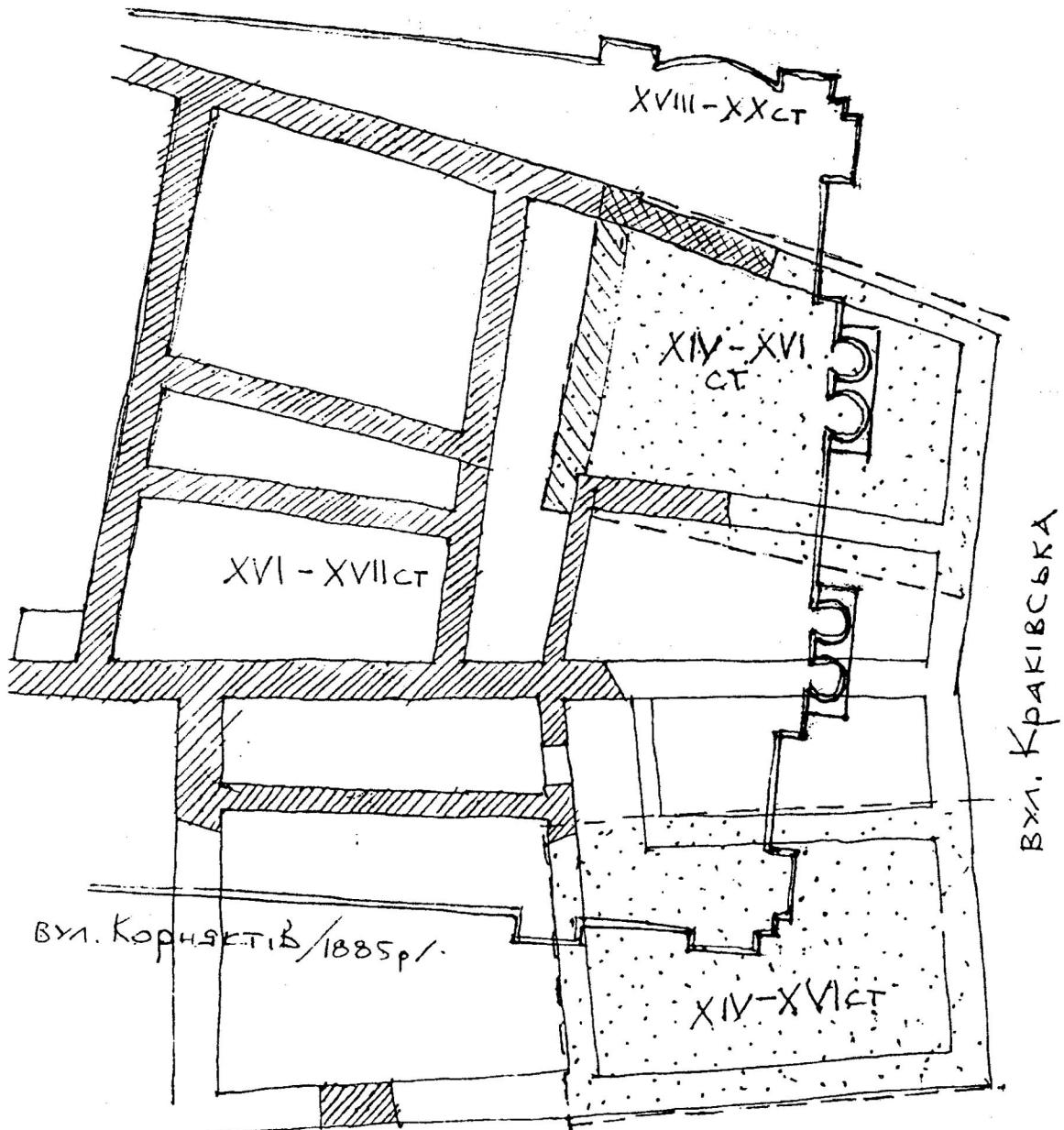

Рис. 1.